

Наукові записки / Ред. кол.: В.В. Радул, В.А. Кушнір та ін. – Вип. 134. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – 280 с. – (Серія: Педагогічні науки). – С. 81-86.

УДК: 37.015.311-053.6-044.3

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ «ПЕДАГОГ-ВИХОВАНЕЦЬ» НА МЕЖІ ПОЧАТКОВОЇ ТА ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

FEATURES OF INTERACTION "TEACHER-PUPIL" AT THE INITIAL AND ELEMENTARY SCHOOL

Анастасія Горлова (Херсон)

Anastasiya Horlova (Kherson)

У статті висвітлюються питання наступності початкової та основної ланок освіти; обґрунтовується необхідність створення гуманістично спрямованої суб`єкт-суб`єктної виховної взаємодії. Автор розкриває складові успішної адаптації п`ятикласників до нових умов навчально-виховного процесу, презентує висновки дослідження щодо труднощів, з якими стикаються педагоги і діти раннього підліткового віку.

Ключові слова: адаптація, виховна взаємодія, кризові явища, наступність, перехід з початкової школи в основну, ранній підлітковий вік.

В статье освещаются вопросы преемственности начального и основного звеньев образования; обосновывается необходимость создания гуманистически направленного субъект-субъектного воспитательного взаимодействия. Автор раскрывает составляющие успешной адаптации пятиклассников к новым условиям учебно-воспитательного процесса, презентует выводы исследований трудностей, с которыми сталкиваются педагоги и дети младшего подросткового возраста.

Ключевые слова: адаптация, воспитательное взаимодействие, кризисные явления, преемственность, переход из начальной школы в основную, младший подростковый возраст.

Primary school lays the foundation of scientific knowledge, social and moral qualities of a growing personality. At this time there are formation of values,

character formation of young pupils, accumulated experience of social behavior. The transition of pupil from elementary school into primary often turns into a heavy, even a crisis stage, primarily due to a set of dynamic changes that takes place in the inner world of peers and the nature of attitudes to themselves.

The author raises the problem of adaptation for the pupils of the 5th forms. This article emphasizes on the importance of the continuity between primary and secondary schools. The author tells about the difficulties meeting the teenagers, about the importance of communication and about the crisis occurrences of this life period. The author gives reasons of the importance cooperation between a teacher and a pupil basing on human principles. The author shows the tasks for the teachers and finds the main points for teaching and bringing up the teenagers.

Further investigation lead to the development of Programme important part of which will be stepping "school - family."

Keywords: *adaptation, educational cooperation, crisis, continuity and transition from primary to primary, junior adolescence.*

Постановка проблеми. Становлення сучасного українського суспільства вимагає розбудови національної системи виховання на підґрунті гуманізму, демократії та високого професіоналізму. Перед вітчизняною школою сьогодні постає надважливе завдання – виховати високодуховну, свідому, активну, самостійну і відповідальну особистість. Брак гуманістичної освіти, розрив між технічною підготовкою та соціальною свідомістю людини може призвести до інтелектуальної та моральної деградації нових поколінь [4, с.12].

Однією з найбільш складних проблем шкільного життя є період переходу дитини з початкової в основну школу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз шкільної практики дає можливість стверджувати, що в початковій школі закладаються основи наукових знань, соціальних і моральних якостей зростаючої особистості. Відбувається становлення системи цінностей, формування характеру молодших школярів, накопичується досвід просоціальної поведінки. Перехід учня з початкової школи в основну нерідко перетворюється у важкий, навіть кризовий етап, обумовлений передусім сукупністю динамічних змін, що відбуваються у внутрішньому світі дітей даного віку та характером ставлень до себе, дорослих та однолітків.

Соціально-психологічна адаптація науковцями трактується як пристосування, процес або результат процесу, який передбачає «гармонійне з точки зору індивідуальних прагнень людини задоволення її потреб, створення умов для її здорового, щасливого життя» [2, с.15]. Успішна адаптація вчорашніх молодших школярів до нових умов навчання і спілкування створює можливості для якісного оволодіння знаннями, допомагає творчому розвитку, самореалізації та активізації усіх сфер життя. Психологічна та соціальна неготовність дитини до функціонування у нових взаєминах «Я – однолітки», «Я – дорослий», призводить до різного роду бар'єрів у спілкуванні, важковиховуваності, неуспішності, особистісних порушень.

Як свідчить шкільна практика, більшість учителів досить поверхово розуміють поняття «наступність» – лише як системність, зв'язок і узгодженість навчального матеріалу. З метою ж підготовки молодших школярів до переходу в основну школу, використовують нові терміни й поняття; ускладнюючи завдання, намагаються вийти за рамки шкільної програми. Це веде до перевантаження учнів і не розв'язує справжніх завдань соціально-психологічної адаптації дітей до нових умов життя.

Проблема формування взаємин «Я-Інший» на гуманістичних засадах, усвідомлення молодшими школярами цінностей шкільного співтовариства, бажання діяти на користь оточуючих, бути альтруїстом, набуває особливої актуальності саме в даному періоді розвитку особистості і розглядається науковцями як умова подальшого становлення моральної свідомості зростаючої людини та підґрунтя її гармонійних стосунків зі світом. Тож перед педагогами постає надважливе завдання – забезпечити наступність початкової та основної школи, оскільки прогалини в навчанні та особистісному розвитку дитини, що були допущені в початковій школі, вчителям 5-х класів надолужити буде дуже важко.

Педагогічний аспект питань наступності між початковою і основною ланками навчання завжди був і є в центрі уваги вітчизняних науковців

(А. Богуш, О. Вашуленка, Н. Гавриш, І. Лапшина, О. Савченко, Л. Саніної, Г. Тарасенко, Т. Фадєєва та ін.). Теоретичні положення організації початкової освіти розкриті в працях Н. Бібік, Л. Виготського, В. Давидова, Л. Занкова, Д. Ельконіна. Загальні психологічні підходи до проблеми шкільної адаптації висвітлені в дослідженнях О. Аверіна, Г. Балла, С. Волкової, С. Коробко. Підготовці вчителів початкових класів до забезпечення наступності навчання і виховання присвятили свої роботи В. Гусева, А. Коломієць та Г. Тарасенко. Особливості особистісного становлення дітей у молодшому підлітковому віці схарактеризували І. Бех, Л. Божович, О. Безкоровайна, І. Дубровіна, Д. Ельконін, І. Кон, Т. Титаренко, Д. Фельдштейн та інші. У працях зарубіжних психологів Ш. Бюлера, Дж. Дьюї, А. Маслоу, К. Роджерса, З. Фрейда, С. Холла науково обґрунтовуються положення унікальності кожної особистості, взаємозалежності виховання й особистісного розвитку, необхідності врахування індивідуальних та вікових особливостей вихованця, його потреб і мотивів.

У Законах України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”; Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції виховання гуманістичних цінностей у дітей та учнівської молоді, Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти, наголошено на необхідності врахування вікових особливостей дітей та обґрунтовано потребу в такому вихованні, яке б давало змогу справлятися з життєвими труднощами та створювало умови для самореалізації кожної особистості. Але, на жаль, значна кількість педагогів не усвідомлюють необхідності суб'єкт-суб'єктних стосунків із учнями на межі переходу молодших школярів до п'ятого класу та демонструють відсутність досвіду таких взаємин.

Формування цілей статті. Метою нашої статті є висвітлення особливостей створення виховної взаємодії на гуманістичних засадах в період переходу учнів з початкової школи в основну.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цей час у житті дитини науковці вважають кризовим етапом. Висновки досліджень психологів та педагогів доводять, що даний період тісно пов'язаний зі зміною емоційного стану та зниженням успішності. Нові умови навчально-виховного середовища в п'ятому класі висувають високі вимоги до інтелектуального та особистісного розвитку учнів, підвищують темпи навчальної діяльності, вимагають від учнів більш самостійної і відповідальної поведінки [5]. Дуже часто до таких змін не готові ні діти, ні дорослі.

У молодшому підлітковому віці відбувається активне особистісне становлення, збільшуються комунікативні контакти, зростає життєва активність, прагнення дітей до самореалізації, закладаються моральні підвалини особистості, які визначають пошук цінностей, зразків для наслідування, а також ставлення до себе, до людей, до світу.

Подолання кризових явищ перехідного періоду, успішна адаптація п'ятикласників залежить значною мірою від того, наскільки педагогам початкової і основної школи, шкільним психологам вдалося створити необхідні педагогічні умови та виховати відповідні моральні якості, потребу учнів у самовихованні. Допомогти дитині уникнути психічного напруження, перевтоми, підвищеної тривожності, бар'єрів у спілкуванні, дезадаптації взагалі – важлива педагогічна задача. Її розв'язання можливе за умов вивчення і врахування вікових та індивідуальних особливостей, новоутворень особистості учнів 10-11 років.

Молодший підлітковий вік є періодом, коли дитина докладає свідомих зусиль у формуванні власного світогляду, якостей характеру, інтеріоризації суспільних цінностей, визначенні шляхів самореалізації. Вчорашній молодший школяр намагається виробити власну «Я-концепцію», що визначає стиль поведінки, ставлення до себе та до інших людей. Це важливий етап життя людини, що характеризується глибокими якісними й кількісними змінами у біологічній, психологічній, особистісній і соціальній сферах. Як стверджує Д. Фельдштейн, «у самому лінгвістичному значенні слова

«підліток», яке походить від латинського дієслова «adolescere» – зростати, дозрівати, рухатися вперед, виходити з-під опіки, ставати повнолітнім, міститься квінтесенція особливостей розвитку десяти-п'ятнадцятирічної дитини, яка прагне до надбання самостійності, соціальної зрілості, знаходження свого місця в житті» [6, с.160]. Підліток відкриває для себе свій внутрішній світ, намагається ідентифікувати себе в соціумі. Основними для нього стають потреби у самоствердженні, самовираженні і самореалізації.

Д. Ельконін надавав особливого значення у розвитку особистості передпідліткової кризи 9–11 років. Проведені ним дослідження засвідчили, що саме на початку підліткового віку спілкування, свідоме експериментування з власними відносинами з іншими людьми (пошуки друзів, конфлікти, з'ясування стосунків, зміна референтної групи) виокремлюються у відносно самостійну сферу життєдіяльності. Підліток розгортає нову провідну діяльність – інтимно-особистісне спілкування, предметом якого виступають способи побудови міжособистісних відносин у будь-якій спільній діяльності [7]. Потреба у спілкуванні з однолітками посилює важливість позитивної самооцінки. Тому емоційне самопочуття залежить від характеру стосунків, які складаються у дитини з товаришами. Невідповідність очікуванням результатів навчання може стати джерелом перенапруження, невпевненості, комплексів, замкненості.

Аби зрозуміти, з якими проблемами стикаються п'ятикласники і педагоги, нами було проведено дослідження в загальноосвітніх школах м.Херсона. Було опитано 236 учнів п'ятих класів. Ми використовували комплекс таких діагностувальних методів як: опитування, анкетування, бесіди, інтерв'ю, творчі завдання, проблемних ситуацій, незалежних характеристик, опосередкованого і безпосереднього педагогічного спостереження, вивчення документації і матеріалів з виховної роботи класних керівників 5-х класів, що дало змогу забезпечити об'єктивність і вірогідність результатів.

Ознаки дезадаптації п'ятикласники пов'язують, у першу чергу, з надто

складними вимогами (8,5 %), критикою вчителів на свою адресу (10%), обмеженнями свободи вибору (7,4%), страхом перед покаранням (6,9%), нав'язуванням бажаних стереотипів поведінки (6,5%), зміною своїх застарілих цінностей (6,5%), надмірною опікою (6,2%), несправедливими доріканнями (5,9%), повсякчасним контролем (4,9%), бажанням зробити щось екстраординарне (4,5%), неможливістю протистояти більш сильнішим (4,1%), незнанням себе та власних можливостей (3,8 %), постійною невдоволеністю собою (3,5%), неконтрольованим гнівом та агресією по відношенню до оточуючих (2,7 %), глузуванням друзів (1,2 %), бажанням бути самому собі господарем (0,7%), розпачем через власну неспроможність чогось досягти (0,5%), бажанням ризикувати (0,2 %). Пілотажна бесіда показала, що молодших підлітків непокоять також небажані зовнішні впливи, такі, як покарання (6%), обмеження (4,5%), зміни у зовнішньому вигляді (3,5%), у власному організмі (3%), до яких вони не готові.

Розмірковуючи над тим, як подолати кризові явища даного шкільного періоду, підлітки хотіли би, щоб дорослі ставились до них, як до рівних (15,9%), не ображали і не принижували їх (12,5%), не тиснули і не примушували би до вчинків, які б хотіли бачити (9,2%), не порівнювали з іншими дітьми (8,6%), не заважали би непотрібними порадами і глузливими коментарями (7,9%). А також прагнуть змінити себе (7,5%), навчатися володіти собою у будь-якій ситуації (%), не скиглити і не скаржитись (6,2%), вміти відстоювати себе (6,2%), завжди дотримувати слова (5,5%), не показувати страху, переживання чи власну вразливість (4,9%), розширювати власний світогляд (4,2%), чим побільше читати (3,5%), займатися в гуртках улюбленою справою (2,7%), спілкуватися з друзями (2,5%), старшими братами і сестрами (1,5%), завжди залишатися собою (0,7%), відвідувати театри, музеї (0,5%) .

Проведені рольові ігри «У кабінеті директора», «У відділку міліції», «Розмова з батьками», «Хто є хто у нашому класі», «Мої друзі» підтвердили, що у значної частини п`ятикласників (24,8%) занижена самооцінка, у 26,5% –

завищена, ще у 28,9% – вона змінюється залежно від ситуації. І лише у 22,4% – об'єктивна самооцінка. Часто молодші підлітки переоцінюють свої здібності і можливості беручись за різні доручення, які їм не під силу.

Нас цікавило також, які моральні взірці мають п'ятикласники і які вимоги вони ставлять до себе, які якості хочуть у собі розвивати, а яких позбутися. З цією метою застосовувався метод малювання у поєднанні з бесідою. Виявилось, що моральними взірцями для дітей даного віку є в першу чергу їхні рідні (тато, мама, брат, сестра, бабуся, дідусь) (31,4%), що пояснюється тим, що вони є їхнім найближчим оточенням і їхній приклад є важливим для наслідування; вчителі (15,6%), які вчать дітей добру, чуйності, товариськості; друзі (11,2%) з якими вони діляться своїми секретами і на власних помилках вчаться бути кращими; історичні постаті (10,6%) Т.Шевченко, І.Франко, Л.Українка, які любили Україну і багато зробили для свого народу; священики, релігійні діячі, Ісус Христос є моральними взірцями для 9,1% підлітків, так як своїм прикладом доводять, що людина повинна і може бути кращою, досягти вершин своєї духовності; герої України (8,4%) (Л. Каденюк), відомі спортсмени (7,2%) (В.Кличко, В.Кличко, А.Шевченко, І.Усик), які своїм внеском прославили Україну; відомі митці (6,5%) Т.Кароль, О.Пономарьов, О.Скрипка, С.Вакарчук та ін., що реалізували свій творчий потенціал.

Орієнтуючись на свої моральні взірці, підлітки хотіли би в собі подолати лінь (9,4%), егоїзм (9,0%), впертість (8,8%), слабохарактерність (8,5%), заздрість (7,9%), байдужість (7,6%), невпевненість у собі (6,5%), агресивність (5,2%), поступливість (5,2%), злість (4,8%), комплекси з приводу зовнішності (4,2%), брак виховання (3,8%), балакучість (3,1%), нерішучість (3,1%), низький рівень загальної культури (2,5%), нерозуміння жартів (1,9%), боягузтво (1,9%), дратівливість (1,9%), залежність від друзів (1,7%), шкідливі звички (1,5%), гарячкуватість (0,5%), зазнайство (0,5%), невміння довести розпочате до кінця (0,2%), невміння зберігати чужі секрети (0,2%).

За допомогою методу «Незакінченого речення» ми спробували

дізнатись, як розуміють молодші підлітки справедливість. На думку п`ятикласників, справедливість – це, перш за все, чесне ставлення до людей (17,2%), чесність (7,5%), риса характеру, за допомогою якої людина завжди судить усе і всіх правильно (7,4%), порядність (7,2%), коли людина отримує все те, на що заслуговує (6,1%), чесний вчинок (6,1%), розсудливість (6,1%), відстоювання свого права по-чесному (5,7%), об'єктивність (3,8%), вчинки, які відповідають морально-етичним нормам (3,4%), рішення, яке не зважає на соціальний стан людини (3,4%), правильне, неупереджене ставлення до когось (2,1%), рівні права між людьми (2,1%), терпимість (1,3%), коли кожен отримує, те, на що заслуговує (0,5%), гідне ставлення до інших людей (0,2%), коли все по-справедливості (0,2%), злочинців засуджують по вині, а героїв нагороджують за справжні заслуги (0,2%), коли людина не обманює (0,2%), коли у суспільстві не має багатих і бідних, інваліди не відокремлені від здорових людей (0,2%), рівне ставлення до всіх людей (0,2%), правильний вихід із ситуації (0,2%), людина живе по совісті (0,2%). Однак деякі діти не чітко розуміють справедливість і пов'язують її з рішенням, яке має бути між добром і злом (0,2%). Також не відповіли 18,3%.

Найбільшою моральною цінністю у підлітковому віці є дружба. Нас цікавило, чи мають діти друзів у класі. Так, у 72,6% учнів 5-х класів є друзі в класі, однак значна частина дітей 27,4% мають з цим проблеми. Така ситуація негативно позначається на їхній активності в класі, відсутності підтримки їхніх ініціатив, робить їхнє життя в класі нецікавим, а їхні здібності нереалізованими.

Втім, п`ятикласники найбільше цінують у друзях вірність (12,4%), доброту (7,9%), дружелюбність (8,5%), чесність (8,1%), правдивість (6,2%), взаємопідтримку (6%), повагу до себе (4,4%), відповідальність (2,9%), щирість (2,7%), щедрість (2,5%), гідність (2,5%), довіру (2,3%), допомогу (2,3%), добро (2,3%), справедливість (2,1%), доброзичливість (2,0%), взаємоповагу (1,7%), порозуміння (1,7%), товариськість (1,7%), відвертість (1,5%), дружбу (1,5%), відданість (1,3%), милосердя (1,3%), кмітливість

(1,3%), впевненість (1,3%), розум (1,2%), надійність (1,2%), моральні якості (1,2%), врівноваженість (1,4%), дисциплінованість (1,0%), комунікабельність (0,8%), ввічливість (0,8%), вміння берегти таємниці (0,8%), вихованість (0,8%), любов до мене (0,6%), толерантність (0,4%), спокійний характер (0,4%), рішучість (0,4%), почуття гумору (0,4%), недріб'язковість (0,2%).

Водночас, учні зауважили, що не змогли б пробачити другові зраду (39,3%), нещирість (12,0%), приниження (11,7%), неправду (8,5%), недовіру (4,7%), байдужість (4,6%), крадіжку (4,0%), неповагу (2,9%), розголошення таємниці (0,7%), щось дуже погне (0,2%). Та, на думку підлітка, друга можна простити, якщо він покається чи вибачився (1,9%), вибачили б усе (0,7%), не відповідали – 8,8% респондентів.

У роботі над проблемними ситуаціями велика увага приділялась життєвому досвіду п'ятикласників у їх взаємодії з оточуючими людьми та вияву толерантності. Діти в основному наводили ситуації з власного життя, які стосувалися їхніх взаємин з друзями, рідними, вчителями, сторонніми людьми. Толерантно ставляться до друзів, розуміють їхні проблеми, поблажливо ставляться до їхніх недоліків 32,4% учнів 5-х класів, виявляють терпиме ставлення до дідусів і бабусь, усвідомлюють їхню любов та турботу, демонструють повагу до їхнього віку 18,4%, визнають авторитет учителів і прагнуть до незалежності 16,2%, конкурують з братами і сестрами 19,8%, виявляють ситуативну толерантність з малознайомими та незнайомими людьми в залежності від настрою, самопочуття 13,2% молодших підлітків.

Характерно, що 91,2 % учнів 5-х класів вказують на наявність у їхніх колективах суперечок, непорозумінь, конфліктних ситуацій, невміння толерантно поводитись у колективі. Так, серед неприємних поведінкових реакцій однолітків, яких підлітки прагнуть уникати: егоїзм (10,5%), недовіра (10,2%), брехливість (9,5%), недотримання слова (9,5%), зрада (8,4 %), нерозуміння (8,4 %), грубість (7,2%), агресивність (6,8 %), поспішні висновки (5,0%), застосуванням фізичної сили (4,8 %), надмірна цікавість (3,5%), пліткування (2,9 %), образливі характеристики (2,9%), глузування

(2,5%), насмішки (2,5%), грубі жарти (2,0%), прізвиська (1,5 %), бажання досягти чогось за чужий рахунок (0,9%), ябедництво (0,5%), жадібність (0,5%).

З метою з'ясування мети, змісту та форм взаємодії «педагог – вихованець», ми проаналізували 18 індивідуальних планів виховної роботи класних керівників 5-х класів загальноосвітніх шкіл м. Херсона з напрямку «Моральне виховання», розділів «Організація і проведення позаурочної виховної діяльності», «Індивідуальна робота», «Формування класного колективу». Ми мали виявити, як педагоги працюють над проблемою адаптації учнів до нових умов, організації колективної гуманістично спрямованої діяльності, подолання підліткової кризи, покращення взаємин дітей, виховання у них таких моральних цінностей як справедливість, толерантність, товариськість, дружба. Нами було з'ясовано, що у ряді планів така діяльність полягала в тому, щоб брати участь в добродійних акціях, у проведенні загальношкільних свят, тематика яких переважно приурочена різним календарним пам'ятним датам, відвідувати виставки, музеї, кінотеатри, проводити трудові десанти (без зазначення конкретних справ). Так, до 29,5 % планів виховної роботи включено декілька класних годин, бесід, що в основному стосуються безпеки на вулиці і вдома, поведінки у громадських місцях, культури спілкування (20,0 %). Бесіди на морально-етичну тематику хоча і заявлені, носять формальний характер, оскільки мало висвітлюються і підміняються аналізом поведінки окремих учнів.

Отже, серед недоліків виховної роботи в 5-х класах можна назвати епізодичність і формальність; відсутність спеціальної роботи з інформування школярів про особливості підліткового віку; виховання підлітків у вигляді моралізаторства і повчань; відсутність реального поля гуманістичної діяльності молодших підлітків; нав'язування вчителями справ, відсутність дитячої ініціативи.

З метою вивчення специфіки взаємодії вчителів з підлітками ми використовували тест І. Зязюна і Т. Фролової «Діагностування ціннісних

орієнтацій педагога у професійному спілкуванні», методику «Педагогічні ситуації», анкетування.

Запропоновані анкети містили питання відкритої, закритої, напіввідкритої форми, що дало можливість розглянути означене питання більш детально і виявити реальне ставлення вчителів до проблеми виховання підлітків в період кризи дорослішання. Відповіді педагогів під час бесіди окреслили особливості їх особистісних якостей, рівень комунікативних та творчих можливостей, наявність зацікавленості в професійному саморозвитку. Психолого-педагогічне тестування дозволило визначити ставлення вчителя до особистісно орієнтованого підходу, ступінь готовності до діалогу з п'ятикласником, особливості реакції на проблемну ситуацію, розуміння пріоритетних напрямів виховної роботи.

Результати тесту «Діагностування ціннісних орієнтацій педагога у професійному спілкуванні», запропонованого класним керівникам 5-х класів, виявили, що діяльність переважної більшості педагогів (70,8%) спрямована на пошук шляхів співробітництва з вихованцями, побудови контакту і створення умов комунікативного забезпечення виховного процесу. Для решти ж вчителів (29,2%) головним в процесі взаємодії з підлітком залишається повідомлення інформації, контроль та оцінювання вчинків, що не сприяє активізації, самоактуалізації особистості.

Проблема успішної адаптації п'ятикласників потребує пильної уваги і консолідації зусиль усіх учасників виховного процесу, розробки та добору відповідного віковим особливостям змісту, форм і методів виховання, які б сприяли досягненню позитивного результату.

Підсумовуючи сказане вище, ми дійшли висновку: умовою повноцінної адаптації п'ятикласників є спільна послідовна робота педагогічного колективу школи зі створення взаємодії «педагог-вихованець» на засадах гуманізму. В цьому контексті учитель початкової школи має знати типові порівняльні характеристики 9-11-річних учнів, психологічні та фізіологічні новоутворення, вікові завдання розвитку. Крім сформованості

загальнонавчальних умінь, педагог має приділяти увагу усвідомленню інформації самих дітей про особливості підліткового віку, їх особистісний розвиток, становлення об'єктивної самооцінки, оволодіння навичками комунікативної взаємодії.

З цією метою в 4 класі поступово слід надавати дітям більшої самостійності, знижувати надмірну опіку; забезпечувати пошуковий та дослідницький характер навчально-виховного процесу, використовуючи різноманітні інформаційні ресурси, інноваційні технології та інтерактивні форми роботи; розвивати рефлексивні вміння учнів, формувати навички самоконтролю; створювати умови для спільної діяльності та активного співробітництва учнів і педагогів 1-5-х класів.

Щоб знайти оптимальні форми і методи взаємодії, вчителі, які працюватимуть у 5-х класах, мають ознайомитися не тільки з навчальними програмами для початкової школи, а також з методикою роботи класовода з дітьми, проводити глибокий психолого-педагогічний аналіз труднощів та проблем, які виникають у період адаптації учнів до нових умов, цікавитися індивідуальними та психологічними особливостями дітей, їх прагненнями і очікуваннями.

Оскільки основою продуктивності виховної діяльності учителя є знання ним вихованців та педагогічна майстерність, необхідною умовою є підготовка педагогів до виховання молодших підлітків, що забезпечує гуманізацію виховного середовища, суб'єкт-суб'єктну та духовну взаємодію педагога і вихованця.

Зважаючи на типові особистісні характеристики учнів раннього підліткового віку, змістовими орієнтирами виховання у цей життєвий період визначено:

- відмову від авторитаризму у вихованні, визнання дитини найвищою цінністю;
- ставлення до учня як до суб'єкта виховного процесу;
- любов та довіра до дитини;

- педагогічний такт;
- персоніфікація негативних якостей;
- емоційне авансування;
- акцентування уваги на найменших проявах позитивних моральних якостей;
- центрованість на розвитку і саморозвитку учня.

Зазначені змістові орієнтири обумовлені положеннями гуманістичної етики і ґрунтуються на принципах системності, послідовності та комплексності, демократизації, ціннісно-сислової зорієнтованості, колективно-особистісної взаємодії [3].

Висновки. Отже, адаптація вчорашнього молодшого школяра до умов навчання і виховання у п'ятому класі – складний довгий процес, пов'язаний зі значними труднощами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Розв'язання проблеми наступності початкової та основної ланок освіти, вирішення питань попередження дезадаптації п'ятикласників можливе лише за умов цілеспрямованої координації дій всього педагогічного колективу та професіоналізму кожного учителя у створенні ефективної взаємодії «педагог-учень», метою якої є «розвиток всіх сутнісних сил кожного вихованця, які полегшуватимуть його інтеграцію в повноцінне життя при збереженні своєї особистісної автономії» [1, с.4].

Подальші перспективи дослідження зумовлюють розробку комплексної *Програми наступності* початкової та основної ланок освіти, важливою складовою якої буде активізація взаємодії «школа-родина».

«БІБЛІОГРАФІЯ»

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. /Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади – 344 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник : Довідкове видання /Семен Устинович Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.

3. Горлова А. В. Особливості виховання підлітка у кризовий період його розвитку: дисс. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.07 – „Теорія і методика виховання” / А. В. Горлова. – К., 2013. – 224 с.

4. Педагогічна майстерність : Підручник / [І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та інші ; за ред. І. А. Зязюна]. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К. : Вища школа, 2004. – 422 с.

5. Психолого-педагогічний консилиум «Час кризи. Перехід із початкової школи в основну». Режим доступу: <http://schoolsuncity6.net/content/view/543/54/>

6. Фельдштейн Д. И. Психология развития личности в онтогенезе / Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР / Д. И. Фельдштейн. – М. : Педагогика, 1989. – 208 с.

7. Эльконин Б. Д. Психология развития : [учебное пособие для студентов вузов, обуч. по направлению и спец. „Психология”] / Б. Д. Эльконин. – М. : Издательский центр „Академия”, 2001. – 143 с.

Відомості про автора

Горлова Анастасія Василівна,

кандидат педагогічних наук, Відмінник освіти України,
старший викладач кафедри педагогіки початкової освіти
факультету дошкільної та початкової освіти
Херсонського державного університету,
заступник декана з організаційної роботи та працевлаштування,
досліджую питання виховання учнів у кризові періоди розвитку,
проблеми профілактики та подолання важковиховуваності.

Контактні телефони – +38 0509744707
+38 0552 326766